

Kształtowanie postaw prospołecznych jako rzeczywista funkcja wychowawcza stowarzyszeń kobiecych Białostocczyzny (komunikat)

Celem badań było ustalenie: czy stowarzyszenie — pojmowane jako grupa celowa o charakterze formalnym, stworzona do realizacji indywidualnych i społecznych zadań — jest czynnikiem aktywizacji wychowawczej.

Przedmiotem zainteresowań badawczych stały się te stowarzyszenia, które prowadzą działalność na rzecz kobiet i wśród nich, a więc koła Ligi Kobiet Polskich w środowisku miejskim, koła gospodyń wiejskich w środowisku wsi oraz koła organizacji rodzin wojskowych i koła rodzin milicyjnych — w środowisku specyficznym.

Temat pracy wskazuje na aspekty pedagogiczne. Istotnie, zawarte w nim pojęcia odnoszą się do procesu wychowania organizowanego przez stowarzyszenie. Tę szczególną kategorię organizacji społecznej cechuje bowiem wywieranie celowego i przewidzianego programem wpływu, mającego na względzie modyfikację zachowania jednostek lub grup.

Przejawiane funkcje wychowawcze badano w grupach reprezentatywnych, w skład których wchodziły aktywistki badanych kół stowarzyszeniowych (grupy podstawowe) oraz kobiety dobrane na zasadzie analogii

i różnicy cech z tego samego środowiska zamieszkania, ale nie zrzeszone w badanych organizacjach społecznych (grupy kontrolne), wykorzystując do tego metody empirycznego zbierania danych, głównie sondażu diagnostycznego i sondażu opinii.

Badaniami objęto 1 868 kobiet z województwa białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego (zwyczajowo nazwanych Białostoczczyzną). Pomiarów dokonywano w latach: 1980—1982.

Rozpatrywane stowarzyszenia zarówno w kontekście społecznym, jak i w pedagogicznym trzeba uznać za instytucję wchodzącą w skład ogólnospołecznego systemu wychowania, celowo powołaną do pełnienia funkcji kształcącej, modyfikującej lub rozwijającej dyspozycje emocjonalno-wolicjonalne i sprawnościowe w osobowości członkiń. Wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości kobiet obejmuje zarówno stronę instrumentalną, dotyczącą poznawania rzeczywistości i umiejętności oddziaływania na nią, jak i stronę aksjologiczną, związaną z kształtowaniem stosunku człowieka do świata i ludzi, czyli jego przekonań, postaw, systemów wartości i stylu życia.

Badane stowarzyszenia realizują wyraźnie trzy z pięciu głównych dziedzin wychowania, jakie wyróżnia się w pedagogice¹: wychowanie ideowo-społeczne, wychowanie intelektualne i kształcenie charakteru w ramach wychowania moralnego. Pozostałe (wychowanie estetyczne i fizyczne) realizowane są nieznacznie.

Na podstawie przeprowadzonych sondaży opinii na temat wychowawczych funkcji stowarzyszenia okazało się, że respondentki wiążą je z kształtowaniem internacjonalizmu, egalitaryzmu, ideowości socjalistycznej, szacunkiem dla pracy ludzkiej, patriotyzmem, zaangażowaniem

---

¹ *Zarys pedagogiki*, praca zbiorowa pod red. B. Suchodolskiego, t. II, Warszawa 1962, s. 81—257.

zowaniem polityczno-społecznym, gospodarnością, zdyscyplinowaniem, odpowiedzialnością obywatelską i kolektywnym współdziałaniem. W kontekście teoretycznym wymienione cechy przedmiotowo odnoszą się do postaw ideowo-społecznych.

Liczne wypowiedzi działaczek wskazywały na funkcje kształcące w zakresie postaw intelektualnych. W wyniku zdobywania wiedzy utylitarnej i ogólnej, o sobie samym, innych ludziach, kulturze i gospodarce kraju, społeczeństwie jako takim, jak i o strukturze ruchu kobiecego, działaczki mogą kształtować swoją poznawczą dociekliwość, racjonalizm, otwartość umysłu na innowacje i wdrażanie postępu, krytycyzm w ocenie świata i uczciwość intelektualną, związaną z obiektywizacją sądów o rzeczywistości.

W wychowaniu w ramach stowarzyszenia działaczki upatrują także możliwości kształtowania swego charakteru, głównie takich jego cech jak: uczciwość, sprawiedliwość, opiekuńczość (spolegliwość), dzielność, odwaga głoszenia swoich poglądów, umiejętność dokonywania ocen moralnych, wrażliwość na krzywdę innych, kultura bycia, tolerancja światopoglądowa, poszanowanie własności społecznej, lojalność, współodczuwanie, poszanowanie cudzej godności, afirmacja życia, umiejętność doskonalenia siebie (perfekcjonizm), samodzielność, optymizm i podmiotowość działania. Dążność do wartości moralnych i powszechnie uznawanych ideałów respondentki odnoszą do samowychowania, jakie uruchamiane jest na skutek działania organizacyjnego. W zakresie wychowania moralnego nie lubią oddziaływać werbalnych i kierowania, ale są przekonane, że dzięki sytuacjom zadaniowym w stowarzyszeniu uczą się pokonywania trudności i doskonalą się wewnętrznie.

Z analizy danych empirycznych wynika, że działaczki w dużym stopniu charakteryzują się postawami ideowo-społecznymi, intelektualnymi i moralno-perfekcyj-

nistycznymi. W swej pracy w stowarzyszeniu kierują się głównie motywacją allocentryczną. Chęć pracy dla innych objawiła się w postulatach konkretnej działalności usługowo-opiekuńczej i kulturalno-oświatowej. Okazało się, że posiadają one pewną wiedzę dotyczącą diagnozowania potrzeb i metod ich zaspokajania. Znają podstawowe formy pracy kulturalno-oświatowej i umieją z nich korzystać w pracy środowiskowej. Świadome są znaczenia podejmowanych czynności, z którymi łączą nadzieje na wywieranie wpływu społecznego. Jest to związane z podmiotowością wobec rzeczywistości oraz z autentycznym przejawem ideowości socjalistycznej, która zaznacza się nie tylko w ten sposób.

Dążność do realizacji programu społeczno-politycznego i obywatelskiego w większym stopniu przejawiała się tam, gdzie sprawy ideowe i wartości ogólnospołeczne stawiano na pierwszym miejscu.

Duże znaczenie dla aktywistek ma działalność poznawcza. Chcą się uczyć i poddawać procesom wychowawczym. Cenią sobie formy pracy popularyzatorsko-oświatowej i produkcyjno-kształcącej. W tych kołach, w których preferuje się sprawy dokształcania i doskonalenia zawodowego za pomocą atrakcyjnych i przystępnych sposobów, zdecydowanie zaznaczają się u respondentek motywy poznawcze. Wiąże się to również z dotychczasowym wykształceniem badanych osób: im jest ono niższe, tym motywy poznawcze zaznaczają się silniej.

Motywy afiliacyjne u działaczek nasilają się natomiast zwłaszcza w środowiskach ubogich w instytucje kulturalno-wczasowe. Pragnienie kontaktów towarzyskich właściwe jest raczej kobietom młodszym niż starszym, a także seniorkom na emeryturze.

Motywy artystyczno-kulturalne występują tylko sporadycznie. W programach pracy organizacyjnej podkreśla się wartości kulturalne i twórcze, postulując kon-

kretnie kierunki działań rozbudzających je, ale praktyka w tym zakresie pozostawia wiele do życzenia.

Chęć awansu społeczno-zawodowego, zrobienia kariery, uzyskanie prestiżu osobistego i zaszczytów nie są obce działaczkom. W swym środowisku uważa się je za kobiety ambitne. Satysfakcjonuje je otrzymane order lub inny dowód uznania społecznego. Motywy interesowności i samoafirmacji w deklaracjach respondentek znajdują się jednak na końcu listy. W sytuacji gdy respondentka ocenia pod względem motywacyjnym inne szeregowie członkinie, przypisuje im względy egoistyczne. Pozwala to na domysł, że starają się one wydać osobami bezinteresownymi.

Jak wykazały badania, cechy introcepcyjności ideowo-społecznej kobiet zbliżają się do wzorca propagowanego. Stopień internalizacji systemów wartości zależny jest od długości stażu organizacyjnego. Czy świadczy to, iż stowarzyszenie, do którego należą, działa w kierunku wychowawczym?

Udało się między innymi stwierdzić empirycznie, że długość stażu w stowarzyszeniu uzależniała cechy motywacyjno-działaniowe respondentek: im był on dłuższy, tym aktywistka bardziej podporządkowywała cele egocentryczne celom allo- i socjocentrycznym, a charakter jej aktywności, nacechowany pierwotnie intuicyjnością, zmieniał się w aktywność głęboko umotywowaną racjami i efektywną.

Zależało to od stopniowania trudności zadań i zwiększania wymagań organizacyjno-przedmiotowych w stosunku do członkiń. Inną rolę odgrywa bowiem szeregowca członkini, zakres wymagań wobec niej jest niewielki, a inną skarbniczka, przewodnicząca jakiejś komisji, koła czy delegatka na zjazd centralny, u których ze względu na powierzoną funkcję występuje wzmocnienie świadomości zadań, zwiększenie kompetencji oraz wzrost poziomu odpowiedzialności. Stałą zasadą w stowarzysze-

niu kobiecym jest przydzielanie zadań w sposób zróżnicowany. Uwzględnia się mianowicie taką cechę członkostwa, jak doświadczenie organizacyjne i predyspozycje osobowościowe, które także zależą od tego doświadczenia. Analiza hierarchii celów i dążeń życiowych, poziomu aspiracji oraz oceny siebie i innych przez respondentki wykazała jednak, że nie istnieją jakiegokolwiek różnic między kobietami zamieszkałymi na wsi i w mieście oraz stowarzyszonymi i niestowarzyszonymi. Można jednak zauważyć pewne zróżnicowania. Badane osoby uwzględniały przede wszystkim potrzeby związane z rolą matki i orientację na rodzinę. Respondentki bez względu na przynależność organizacyjną i zróżnicowanie środowiskowe preferowały w swych dążeniach cele związane z przyszłością swoich dzieci. Kobiety ze środowiska wiejskiego miały jednak mniej ambitne plany, jeśli chodzi o wykształcenie dla dzieci, preferując zawody praktyczne i szybko osiągalne.

Zaznaczyła się nieznaczna różnica w aspiracjach intelektualnych kobiet. Wyższe aspiracje tego typu wystąpiły u działaczek stowarzyszeń. Wypływały one z głęboko odczuwanych potrzeb poznawczych i samorealizacyjnych.

Największe zróżnicowanie celów wystąpiło w dwóch kategoriach: aspiracji rekreacyjnych, które wcale nie wystąpiły u kobiet wiejskich, i aspiracji zawodowo-produkcyjnych, które bardzo silnie wystąpiły u kobiet stowarzyszonych na wsi, związanych uczuciowo ze swoją rolą zawodową i środowiskiem zamieszkania, a także w ramach aspiracji społecznych, które również zaznaczyły się silniej u kobiet stowarzyszonych.

W ocenie własnych osiągnięć życiowych kobiety stowarzyszone wykazały większą rezerwę i skromność, ale nie pesymizm, jaki zauważono u kobiet niestowarzyszonych. Te pierwsze miały również przewagę nad

niestowarzyszonymi w zakresie posiadanego krytycyzmu światopoglądowego, ale zjawisko to wystąpiło tylko u działaczek na wsi. Słaba różnica dała się zauważyć także w sposobie oceniania siebie i innych w zakresie motywów postępowania. Można było jednak stwierdzić, że respondentki, zwłaszcza stowarzyszone, należą raczej do osób analizujących, obiektywizujących i krytycznych.

Ogólnie można stwierdzić, że cele i dążenia kobiet zgodne są z przyjętym modelem aspiracji polskiego społeczeństwa, w którym do naczelnych wartości należą: dbałość o przyszłość młodego pokolenia, nauka i kwalifikacje zawodowe oraz rzetelna praca. Wśród dążeń tych zabrakło jednak wartości kulturalnych i twórczych. System wartości u badanych kobiet odznacza się bowiem wysoką użytecznością i praktycyzmem opartym na dominacji wartości instrumentalnych i konkretnych. Zauważone zróżnicowania w omawianych kwestiach można zinterpretować na korzyść aktywistek.

Z przeprowadzonej analizy percepcji wzoru osobowego socjalizmu przez respondentki wynika, że w ich opiniach dotyczących cech ideału człowieka socjalizmu i jego zastosowania, jak i w próbach wyjaśniania pojęcia socjalizmu i oceny warunków społecznych, przejawiała się na ogół adekwatna percepcja propagowanego wzoru oraz społeczno-ideowe postawy respondentek. W formułowanych sądach oceniających wystąpiły prawie wszystkie naczelne wartości socjalistycznej ideologii. Może to świadczyć o zaistniałej internalizacji i funkcjonowaniu tych wartości. Przynależność do stowarzyszeń kobiecych nie jest tu czynnikiem różnicującym typ percepcji wzoru socjalizmu. Tylko sporadycznie można było stwierdzić u aktywistek nieznaczną przewagę ideowości i uspołecznienia w realizowanych wzorach.

Jak wynika z badań, aktywistki identyfikują swoją rolę w stowarzyszeniu z rolą wychowawcy. Chcą propagować wartości humanistyczne i ideowe. Odnaczają się postawami prospołecznymi i są gotowe do kształtowania takich postaw wśród szeregowych członkiń w swych kołach. W bezpośrednich kontaktach z nimi przejawiają dążność do świadomego wykorzystywania nadarzających się sytuacji wychowawczych i preferują w programach działalności kół takie zadania, które sprzyjają konstruowaniu pożądanych cech osobowości kobiet.

Proces uświadomienia sobie zadań wychowawczych, wynikających z nałożonych celów stowarzyszenia oraz dostrzeganie warunków ich realizacji w praktyce wskazuje na silną identyfikację pedagogiczną aktywistek. Oddziaływanie na innych — świadczy o realizowaniu instrumentalnej funkcji wychowawczej. Służy ona także zmianom w osobowości samych aktywistek, dając im okazję do samorozwoju i ekspresji twórczej, co wiąże się z samowychowaniem.

Ocena działalności stowarzyszeń kobiecych Białostoczczyzny dokonana przez przewodniczące kół dała pogląd na realizację funkcji wychowawczych i samowychowawczych badanych organizacji. Jest w nich realizowany bogaty program oświatowo-wychowawczy. Aktywizująca wychowawczo rola stowarzyszenia wyraża się w propagowaniu określonych norm i zasad społeczno-moralnych i politycznych, we współdziałaniu w kształtowaniu życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego rozwoju regionu, w stwarzaniu sprzyjających warunków do współdziałania w pracach o znaczeniu ideowym i humanitarnym. W wypowiedziach aktywistek widać związek między ich działaniem społecznym a procesem wychowawczym, który wyraża się w kształtowaniu postaw ideowo-społecznych, intelektualno-egzystencjalnych i moralnych. Proces tych prze-

kształceń osobowościowych przebiega w celowo dobranych formach przedmiotowo-organizacyjnych, występujących w działalności gospodarczej, rekreacyjnej, opiekuńczo-wychowawczej, propagandowej i poznawczej. Prace kulturalno-oświatowe i usługowo-opiekuńcze służą kształtowaniu postaw interpersonalnych i realizowaniu moralnej strony osobowości człowieka.

W realizowanym programie słabo akcentowane jest wychowanie estetyczne. Zauważono, że działaczki nie przywiązują większej wagi do tych wartości. Wprowadzie w sprawozdaniach organizacyjnych jest mowa o tym, że starano się aktywizować kobiety do działalności artystycznej, są nawet zdjęcia świadczące o istnieniu folklorystycznych zespołów estradowych, ale czy są to jeszcze zespoły pracujące pod egidą badanych stowarzyszeń? Okazuje się, że patronat nad nimi sprawują obecnie gminne i miejskie ośrodki kultury.

Działaczki stowarzyszeń kobiecych Białostoczczyzny są przede wszystkim opiekunkami organizującymi pomoc dla ludzi znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej. Ich pomoc jest racjonalna i przynosząca efekty. Ze względu na charakter interwencji (wpływu społecznego) można uznać, że aktywistki przejawiają także działalność typu konstruktywnego, gdyż ich praca społeczna wprowadza trwałe zmiany do różnych zaniedbanych sfer życia współczesnego kobiet i ich rodzin. Dążność do dokonywania zmian i umiejętność czynienia tego wypływają z pewnych cech osobowościowych, ale można także przyjąć, że dzieje się tak za sprawą stowarzyszenia, które mobilizuje do zaangażowanego działania i wpływa na kształtowanie podmiotowych postaw.

Przesadą byłoby określić charakter tych zmian jako rewolucyjny. Stosunek jednak działaczek do rzeczywistości, nacechowany krytyką tego, co złe, i troską o to, co dobre i pożyteczne w sensie jednostkowym i ogóln-

społecznym, oraz podejmowanie przez nie trudnej i często bezkompromisowej walki o przezwycięzenie negatywnych zjawisk występujących jeszcze w środowisku wiejskim i małomiasteczkowym Białostoczczyzny, głównie w sferze światopoglądowej i obyczajowej, świadczy o tym, że realizują one racjonalnie pojętą emancypację i idee demokratyzacji życia społecznego².

---

² Artykuł jest w całości oparty na badaniach własnych i stanowi syntezę wyprowadzoną z analizy danych empirycznych.